

Гарантії незалежності Конституційного Суду України

П. Стецюк

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, доктор права,
заслужений юрист України

У наші дні конституційна юстиція стала невід'ємним інститутом демократичної правової держави. Завданням її органів насамперед є забезпечення верховенства і правової охорони конституції, припинення дії неконституційних актів, розв'язання конституційно-правових конфліктів тощо, що має важливе значення для загального процесу забезпечення непорушності прав і свобод людини і громадянина, а також функціонування держави на загальнодемократичних конституційних засадах. Успішне виконання органами конституційної юстиції своїх завдань та функцій залежить від створених державою належних умов для їх діяльності, реального стану їх незалежності. Останнє значною мірою обумовлено рівнем загальної, політичної та правової культури нації, пануючими в суспільстві уявленнями щодо важливості, ролі та місця в системі органів державної влади інституту конституційної юстиції.

Вперше в національній (українській) юридичній науці ідею створити повноцінний судовий орган конституційного контролю (в сучасному розумінні) було висловлено професором Львівського університету С. Дністрянським (1870–1935) у 1920 році під час роботи над проектом Конституції Західноукраїнської Народної Республіки. Однак реалізувати ці погляди на практиці, в силу відомих історичних обставин, було неможливо. В радянський період ідеї конституційного контролю, подібно до ідей парламентаризму, поділу влади, верховенства права тощо загалом вважалися виключно явищем «буржуазним», а отже, апіорі неприйнятними. Тому тільки в часи «горбачовської перебудови», після появи в СРСР Комітету конституційного нагляду, про них знову згадали, зокрема і в УРСР. Після відновлення державної незалежності України було прийнято перший закон про Конституційний Суд України (1992), який однак на практиці не було реалізовано. Переломним моментом у процесі становлення інституту конституційної юстиції в Україні стало прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. Стаття 147 Основного Закону держави визначила Конституційний Суд України (далі — КСУ) «єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні». Того самого року було прийнято новий (нині чинний) Закон України «Про Конституційний Суд України», а в наступному році КСУ затвердив Регламент Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України в системі органів державної влади України.

Відповідно до положень чинної Конституції України судочинство в державі здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (частина третя статті 125), тобто на конституційному рівні єдиний орган конституційної юрисдикції в країні віднесено до органів судової влади. Водночас комплексний аналіз конституційних положень окремих законодавчих актів та практики функціо-

нування КСУ свідчить, з одного боку, про його певні відмінності від інших судових органів, а з іншого — про його особливе місце в системі органів державної влади загалом. Такий висновок можна зробити виходячи насамперед з аналізу порядку формування КСУ, статусу суддів та обсягу його повноважень (компетенції).

КСУ складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів КСУ. Суддя КСУ призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк. Суддею КСУ може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою. Суддя КСУ вступає на посаду з дня складення ним присяги на засіданні парламенту. На суддів КСУ поширюються підстави щодо дострокового звільнення з посади, передбачені Конституцією України для суддів судів загальної юрисдикції (стаття 126). Зокрема, суддя звільняється з посади у разі досягнення 65-річного віку, порушенні ним присяги чи вимог щодо несумісності. В усіх випадках дострокового звільнення судді КСУ з посади відповідне рішення приймає орган, який його призначив. Судді КСУ не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької і творчої. Очолює КСУ Голова КСУ, який обирається самими суддями з-поміж власного складу лише на один трирічний строк.

Компетенція КСУ визначена Конституцією та деталізована Законом України «Про Конституційний Суд України». Вона має свої особливості порівняно зі змістом конституційної юрисдикції подібних органів зарубіжних країн. Тому повноваження КСУ, як правило, поділяють на дві умовні групи: перша — так звані класичні або традиційні (повноваження, загалом характерні для європейської практики конституційного судочинства); друга — повноваження, які мають місце в національній практиці конституційної юрисдикції. До традиційних належать повноваження щодо вирішення питання про конституційність низки правових актів (актів парламенту — Верховної Ради України, глави держави — Президента України, уряду — Кабінету Міністрів України), а також можливість тлумачити положення Конституції та звичайних законів. До повноважень КСУ, які характеризують виключно національний досвід, насамперед можна віднести надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Основного Закону держави. У цьому випадку йдеться про те, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту, а парламент протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

На певні особливості природи КСУ вказує і його фактичне місце в політичних процесах держави. І хоча КСУ не є органом політичним, він явно не позбавлений

політичної функції. Останнє, зокрема, впливає з того, що сама Конституція України, на сторожі якої стоїть КСУ, є документом не тільки юридичним, а й політичним, і значна частина питань, що становлять предмет конституційної юрисдикції, часто має виразне політичне забарвлення. Заслугує на окрему увагу і питання правової природи рішень і висновків КСУ, особливо з огляду на ту обставину, що в окремих випадках йому мимоволі доводиться виконувати функцію так званого негативного законодавця, оскільки його рішення про визнання закону чи іншого правового акта неконституційним позбавляє останніх обов'язкової сили.

Все це загалом дає підстави стверджувати про особливе місце КСУ в системі органів державної влади та ідентифікувати його як судовий орган конституційного контролю, який в сучасних реаліях розвитку української держави потребує не тільки загальних (спільних для всіх судових органів), а й, можливо, особливих, характерних тільки для нього, гарантій своєї незалежності.

Міжнародно-правові стандарти незалежності судових органів та національна практика їх реалізації в Україні. Незалежність судової влади, як відомо, є передумовою довіри до неї, авторитету судових органів й успішного відправлення правосуддя. Самостійне прийняття судом рішення у справі є суттю судової незалежності, а при виконанні функцій з відправлення правосуддя й ухвалення рішення суддя не може бути керований ніким і нічим, окрім закону (прийнятого відповідно до демократичних принципів) і власного сумління та відчуття справедливості. Звідси абсолютно необхідними є ефективна система правосуддя і гарантії її незалежності. Саме тому принципи незалежності судової влади, безумовно, є вихідними, оскільки визначають положення суду в сучасному суспільстві, а вироблення в цьому напрямі міжнародно-правових стандартів має надзвичайно важливе значення. Найбільш повно ці положення сформульовано в «Основних принципах незалежності судових органів», прийнятих резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року, у «Процедурах ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів», затверджених Резолюцією 1989/60 Економічної і Соціальної Ради ООН 24 травня 1989 року, в Європейській Хартії «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року, у Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Про незалежність, дієвість і роль суддів» від 13 жовтня 1994 року, у Бангалорських принципах поведінки суддів 2002 року та інших документах. У цьому переліку варто також згадати документи Консультативної ради європейських судів, зокрема висновок № 1 «Про стандарти незалежності судової влади і незмінюваність судів». Важливого значення в цьому плані набуває також і узагальнений документ, вироблений протягом декількох останніх років Комісією Ради Європи «За демократію через право» (Венеціанською Комісією), під назвою «Доповідь про незалежність судової системи» (2010).

Так, перший принцип «Основних принципів незалежності судових органів» передбачає необхідність закріплення в конституціях або законах країни гарантування державою незалежності судової влади, обов'язок держави та інших установ поважати цю незалежність і дотримуватися її. Другий принцип містить положення, згідно з яким судова влада має виносити свої рішення неупереджено, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, погроз або втручання (прямого чи непрямого) з будь-

якого боку і з будь-яких причин. Відповідно до третього принципу судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру і мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої (встановленої законом) компетенції. Четвертий принцип передбачає заборону неправомірного чи несанкціонованого втручання в процес правосуддя або перегляду рішень судів, шостий наділяє суди правом і обов'язком забезпечувати справедливість судового розгляду, а сьомий принцип передбачає обов'язок держави виділяти відповідні засоби судовим органам для належного виконання ними своїх функцій. Водночас Комісія Ради Європи «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) у «Доповіді про незалежність судової системи» та в інших своїх документах неодноразово підкреслювала, що основні гарантії незалежності судової влади повинні бути закріплені в національній конституції, послідовно підтримувала включення до конституції принципу незмінюваності суддів, інші важливі положення, що розкривають зміст та сутність принципів незалежності судів.

Аналіз міжнародно-правових актів у частині гарантування незалежності судової влади дає підстави зробити висновок про те, що до міжнародних стандартів незалежності судової влади належать дві основні групи гарантій, а саме: зовнішні гарантії, які забезпечують зовнішні ознаки незалежності (спосіб і строки призначення суддів, виконання їх рішень); внутрішні гарантії, які формулюють внутрішні механізми незалежності (матеріальна винагорода і питання кар'єри, відсутність дискримінації в організації роботи). До міжнародно-правових стандартів незалежності судової влади, насамперед, відносяться державне гарантування закріплення незалежності суддів у конституціях або законах, наявність установлених вимог щодо осіб, які претендують на зайняття посади судді, можливість для суддів користуватися свободою слова, віросповідання, свободою створення асоціацій та участі у зборах, гарантовані державою строки повноважень суддів, їх незалежність, безпека, відповідна винагорода, умови праці, пенсії, вік виходу на пенсію тощо.

В Україні принцип незалежності суду і суддів проголошено як на конституційному рівні (статті 6, 124, 126, 127, 128, 129, 130 Основного Закону держави), так і на законодавчому, зокрема у Законі України «Про Конституційний Суд України» (статті 4, 27, 31, 63 та інші). Відповідно до частини першої статті 6 Основного Закону України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (частини перша, друга статті 124 Конституції України). Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України, а вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється (частини перша, друга статті 126 Конституції України). Крім того, Основний Закон держави в імперативній формі передбачає, що будь-який суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом, і держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей (частини третя, сьома статті 126 Конституції України). Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону, а за неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності (частини перша, п'ята статті 129 Основного Закону держави). Окремим конституційним приписом передбачено обов'язок

держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів, а також окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів (частина перша статті 130 Конституції України).

Статтею 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» одним із загальних принципів його діяльності визнано «незалежність», а стаття 27 цього Закону прямо закріплює, що судді КСУ при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються Законом України «Про Конституційний Суд України», іншими законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду КСУ. Фінансування КСУ відповідно до статті 31 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачається в Державному бюджеті України окремим рядком. Рішення і висновки КСУ є остаточними і не підлягають оскарженню (частина четверта статті 63 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Поняття, система та зміст основних гарантій незалежності Конституційного Суду України. Незалежність КСУ, як правило, розглядається в широкому сенсі як незалежність певного органу державної (судової) влади насамперед від органів законодавчої та виконавчої влади, політичних партій, а також як його повна, ніким не обмежена самостійність у власних діях. Незалежність КСУ невіддільна від незалежності його суддів. Зміст незалежності КСУ полягає у створенні державою належних умов для виконання ним своїх повноважень, зокрема повне задоволення матеріальних і фінансових потреб, забезпечення нормальної роботи, виключення будь-яких перешкод у діяльності, недопущення різних форм тиску та впливу. Гарантіями незалежності КСУ є певні умови, засоби та способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі КСУ своїх повноважень. Поняття (розуміння) цих гарантій охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію повноважень КСУ, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. За таких підходів, а також виходячи з аналізу особливого місця КСУ в системі органів державної влади вважається, що систему гарантій незалежності КСУ складають матеріально-фінансові, правові, організаційні та політичні гарантії.

В Україні обов'язок держави щодо забезпечення фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, у тому числі й КСУ, встановлено статтею 130 Конституції України, в якій передбачено порядок фінансування судів, відповідно до якого видатки на утримання судів у Державному бюджеті України визначаються окремим рядком. Це положення є важливою гарантією фінансування КСУ. При цьому словосполучення «належні умови», очевидно, варто розглядати в аспекті міжнародних стандартів незалежності судів, відповідно до яких держава повинна створити всі умови для здійснення без будь-яких ускладнень та перешкод правосуддя, зокрема й конституційного, виключити можливість впливу на суди при формуванні фінансових видатків. Водночас особливість конституційного регулювання не дозволяє в Основному Законі України закріпити весь механізм забезпечення фінансування і належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, зокрема й КСУ. Конкретизація відповідного конституційного положення має відбуватися на законодавчому рівні. Однак у Законі України «Про Конституційний Суд України» механізм фінансування КСУ на

сьогодні не є достатньо чітким і не гарантує належного фінансового забезпечення. У ньому лише встановлено порядок внесення бюджетного запиту у формі пропозицій щодо обсягу фінансування, які разом із проектом відповідного кошторису подаються Головою КСУ до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України при складанні проекту Державного бюджету України на кожний наступний рік (стаття 31 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Згідно зі змістом наведеного положення внесені КСУ пропозиції не є обов'язковими для органів, до яких вони вносяться, що дозволяє останнім на свій розсуд визначати для КСУ розмір видатків з Державного бюджету України. Таким чином, недосконалість правового регулювання порядку фінансування КСУ залишає можливість впливу на нього через механізм виділення коштів з Державного бюджету України.

Належні умови діяльності конституційної юстиції треба розглядати не тільки як створення матеріально-фінансових умов для роботи КСУ. Це поняття охоплює і створення державою досконалої правової бази (йдеться про правові гарантії незалежності КСУ) для здійснення конституційного судочинства, забезпечення стабільності роботи, розгляду справ із дотриманням розумних строків, створення дієвих правових механізмів виконання нею своїх функцій. Недосконалість правового регулювання діяльності КСУ не тільки ускладнює, а й може паралізувати його роботу.

Надзвичайно важливим у системі забезпечення незалежності КСУ є наявність «організаційних» гарантій. Адже забезпечення належних умов для функціонування конституційної юстиції включає також і формування її складу, яке має відбуватися за умови неухильного додержання встановлених Конституцією України та Законом порядку і строків. Однією з особливостей конституційної юстиції є колегіальність розгляду віднесених до її компетенції питань. Варто пригадати, коли КСУ тривалий час працював не у повному складі — з певних причин судді не призначалися вчасно, не могли скласти або не допускалися до складення присяги, з якою пов'язано набуття правосуб'єктності судді КСУ. Так, із жовтня 2005 року у зв'язку з відставкою багатьох суддів, строк повноважень яких закінчився, і до серпня 2006 року конституційне правосуддя в Україні взагалі не здійснювалося. Законом було передбачено, що присяга складається на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України не пізніше як через місяць після призначення особи суддею КСУ. Однак Закон не передбачає правових наслідків порушення строків складення присяги. Тому правова регламентація призначення суддів КСУ і складення ними присяги потребувала явного вдосконалення. Великою мірою ця проблема залишається не вирішеною і сьогодні.

Гарантована Конституцією України незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади (пункт 27 частини першої статті 85, частини четверта, п'ята статті 126, частини третя, четверта статті 127, стаття 128, пункт 1 частини першої статті 131), заборонаю впливу на них у будь-який спосіб (частина друга статті 126), захистом професійних інтересів (частина шоста статті 127), підкоренням суддів при здійсненні правосуддя лише закону (частина перша статті 129), особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (пункт 3 частини першої стат-

ті 131), гарантуванням державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (частина перша статті 130), заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (частина друга статті 127), притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді (частина п'ята статті 129), забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей (частина сьома статті 126), здійсненям суддівського самоврядування (частина друга статті 130).

Немаловажними, принаймні в умовах сучасної української держави, є й політичні гарантії незалежності КСУ, під якими можна розуміти сукупність різних політичних чинників суспільного і державного життя, стан демократизації суспільства, розвиток плюралізму, свободи слова тощо, які у взаємодії між собою створюють належну морально-етичну суспільну атмосферу в державі щодо органу конституційного контролю та його членів. При цьому за будь-яких обставин у демократичному суспільстві є недопустимими наявність грубих форм політичного тиску на судові органи взагалі та органи конституційної юстиції зокрема. В умовах сучасного розвитку демократії в Україні, наприклад, однією з форм впливу на суддів КСУ стало проведення масових акцій поблизу будівлі КСУ незалежно від їх політичної спрямованості. Акції, що мали місце декілька років тому, супроводжувалися різноманітними заходами, спрямованими на унеможливлення роботи КСУ, різного роду впливом на суддів. Це були організовані багатотисячні акції, які іноді супроводжувалися насильницькими діями, блокуванням доступу до будівлі КСУ тощо.

Незалежність та недоторканність суддів Конституційного Суду України.

Незалежність КСУ певним чином пов'язана з незалежністю його суддів. Останнє можна розуміти як систему політичних, соціально-економічних, ідеологічних, правових заходів, що забезпечують самостійне, неупереджене і справедливе розв'язання конституційно-правового конфлікту, вирішення спірного правового питання суддею за своїм внутрішнім переконанням на підставі Конституції України та закону, без будь-якого втручання у здійснення конституційного правосуддя. Серед чинників, що суттєво впливають на незалежність суддів КСУ, важливе значення мають процедура підбору кандидатів та їх призначення на посаду судді КСУ, припинення повноважень, а також соціальне забезпечення як суддів КСУ, так і суддів КСУ у відставці.

Як зазначалося, Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів КСУ. Верховна Рада України призначає суддів КСУ таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів КСУ вносить Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури, і ці підписи депутатів не відкликаються. Призначеними на посади суддів КСУ вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх призначення було б перевищено

необхідну для призначення кількість суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування. У разі припинення повноважень судді КСУ, який призначався Верховною Радою України, парламент призначає іншу особу на цю посаду.

З'їзд суддів України за пропозицією його делегатів відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх визначає кандидатури на посади суддів КСУ для включення в бюлетені для таємного голосування. Призначеним на посаду судді КСУ вважається кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України. У разі припинення повноважень судді КСУ, який призначався з'їздом суддів України, останній у тримісячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді КСУ, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». Крім того, особи, які претендують на зайняття посади судді КСУ, до призначення на відповідну посаду подають до органу, який здійснює призначення, декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Судді КСУ не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Судді КСУ зобов'язані подавати щороку до 1 квітня за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». Відомості, зазначені у цій декларації, підлягають оприлюдненню протягом 30 днів з дня їх подання шляхом опублікування у «Віснику Конституційного Суду України».

Особа судді КСУ є недоторканою. Суддя КСУ не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Судді КСУ не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у КСУ та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп при розгляді справ, прийнятті рішень та наданні висновків КСУ.

Суддя КСУ звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі: 1) закінчення строку призначення; 2) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства; 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

Прийнято вважати, що незалежність судді загалом (в тому числі і судді КСУ) має як зовнішній, так і внутрішній вияви. Внутрішня незалежність судді обумовлена його особистістю, зокрема фаховим рівнем і професіоналізмом, рівнем культури (особливо правової), моральними якостями, світоглядом, особливостями характеру, ставленням до виконання своїх обов'язків, додержанням Конституції України, законів та інших правових актів, відчуттям справедливості, які значно

впливають на результати розгляду справи, на здатність прямо чи опосередковано протистояти впливу на нього.

Важливу роль у забезпеченні незалежності судді відіграє створення належних організаційно-технічних та інформаційних умов для його діяльності, матеріальне і соціальне забезпечення як працюючих суддів, так і тих, чиї повноваження закінчилися. Винагорода за працю судді, його пенсійне забезпечення мають відповідати високому статусу професії та мірі відповідальності, виключати корупційні діяння і встановлюватися лише законом.

Використані джерела:

Конституція України : текст прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Про Конституційний Суд України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

Про судоустрій та статус суддів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41–42, № 43, № 44–45. — Ст. 529.

Міжнародні стандарти у сфері судочинства (збірник документів) — К. : Істина, 2010. — 488 с.

Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. канд. юрид. наук. — Х., 2006. — 17 с.

Козюбра М. І. Конституційний суд в системі органів державної влади // Державно-правова реформа в Україні : матеріали наук.-практ. конф. Листопад 1997 року / Інститут законодавства Верховної Ради України ; ред. кол. : В. Ф. Опришко (гол.), М. І. Єрофеев, М. Т. Кравчук та ін. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. — С. 20–25.

Савенко М. Д. Спеціальні гарантії незалежності та недоторканності суддів Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 4. — С. 36–47.

Самсін І. Незалежність судді як особлива гарантія його статусу // Вісник Вищого адміністративного Суду України. — 2011. — № 4. — С. 30–35.

Скомороха В. Незалежність Конституційного Суду України та її гарантії. Бюджетне фінансування як найважливіша гарантія його самостійності та незалежності // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 3. — С. 10–22.

Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : моногр. — К. : Юрид. фірма «Салком» ; Юрінком Інтер, 2005. — 560 с.